

Разновидности на неблагоприятния социален статус

Зейнур Мустафа

Typology of failures social status: *Typology of failures social status of the child requires overcoming a number of specific difficulties. Child breaks a rule, adverse social factors in the light of their still underdeveloped personal needs. Therefore it is valid for specific indicators that define and explain (to itself) uncomfortable atmosphere in which his life goes. In addition to certain parameters of their (real) social failures the child does not even exist subjectively processed image. It's that "something" can be seen and assessed accordingly by way of comparison. A child is simply immersed in their social situation, takes it for granted and is unable to develop a critical attitude towards it. For him it is granted status quo, not subject to evaluation, review, and change.*

Key words: *Social status, social factors, underdeveloped personal needs.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Типологизирането на неблагоприятния социален статус на детето налага превъзможването на няколко специфични трудности. Преди всичко следва да се отчита, че при повечето от възможните параметри, по които се анализира социалния статус на детето фактически става дума за състоянието на средата, в която то живее.

Това обстоятелство следва да се отчита, тъй като детето не е в състояние да осмисли реалните измерения и дори истинската същност на социалните неблагоприятия, в които е вписано неговото съществуване.

По правило детето пречупва неблагоприятните социални фактори през призмата на своите все още недоразвити личностни потребности. Ето защо за него са валидни специфични индикатори, които определят и обясняват дискомфортната атмосфера, в която протича неговия живот.

Освен това, към определени параметри на своето неблагоприятно социално съществуване детето няма дори субективно преработена представа. То просто е потопено в собствената социална ситуация, приема я като даденост и не е в състояние да си изработи критично отношение към нея. За него тя е даденост, статукво, което не подлежи на оценка, преразглеждане, промяна.

От друга страна, въпросът за типологията на неблагоприятния социален статус не стои във фокуса на вниманието на социалната педагогика. Би могло да се каже, че нейният фокус е фиксиран главно към методите за социално подпомагане. Сякаш не се отчита, че технологията на социалната работа може да бъде ефективна само ако предварително получат решение теоретичните проблеми в тази област. А сред тях въпросът за типологията на социалните неблагоприятия заема твърде важно място.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Основни параметри на социалната действителност са "материалното" и "духовното". Между тях съществуват сложни взаимодействия, но притежават и инвариантни, вътрешно присъщи характеристики.

На схема № 1 е представена в най-едър план комбинацията, която се получава при съпоставяне на тези два параметъра.

Схема № 1

Духовно благополучие		
Материално	ДА	НЕ
ДА	Б	Г
НЕ	Ж	З

Чрез представеното съпоставяне на схема № 1 се обособяват четири категории деца:

Б - деца, които са благополучни в материално и духовно отношение;

Г - деца, които са материално осигурени, но живеят в неблагоприятна за тях духовна атмосфера;

Ж - деца, които са материално оцетени, но растат и се развиват в оптимален "духовен" климат;

З - деца, които съществуват в условията на двойно неблагоприятие - и материално, и духовно.

Социалната педагогика се интересува от децата, които попадат в категориите Г, Ж, З и сравнително по-малко от групата на социално благополучните (група Б).

Деца от група "Г"

Тази група деца заслужава специално внимание, тъй като в съзнанието на обществото, а дори и на социалните работници, битува едностранчива представа за "социално неблагоприятие". По правило то се свежда до съществуване в условията на материален недоимък. По този начин се "загърбва" немалкия контингент от деца, които нямат (остри) материални проблеми, но растат и се развиват във вредна и опасна за тях духовна атмосфера.

Специално проведени изследвания показват, че най-добре протича личностното развитие на деца, които се отглеждат в семейства със средни материални възможности. При много бедните и много богатите семейства сякаш съществуват едни и същи по величина рискове за неблагоприятие, развитие и просперитет на децата. Тези данни само на пръв поглед са парадоксални. Те имат своите основания, които могат да бъдат изведени дори по често теоретичен път.

Материалното благополучие се оказва негативен фактор за пълноценното развитие на детето, преди всичко поради обстоятелството, че то формира при незрелите индивиди една погрешна представа (за света) и нагласа (относно начина, по който се прогресира в живота).

Децата в материално благополучните семейства в търсенето на поле за изява на собствената активност съвсем естествено запълват времето си със занимания, които са извън необходимото за собственото израстване и съзряване. При това те са улеснени при осигуряването на забавления със съмнителен или спорен характер, тъй като тяхното доставяне по правило е срещу заплащане. Така те по-лесно, с по-малко усилия стигат до дрогата, алкохола, рискови пътешествия, екстремни спортове, ранен полов живот и пр.

Децата от добре осигурените в материално отношение семейства обикновено са с високо самочувствие. Тяхната самоувереност ги улеснява да се противопоставят и дори да се конфронтират с всякакви авторитети - в училището, в социалното пространство, а в крайна сметка и в семейството. По този начин те неусетно поемат пътя на поведение, белязано с отклонение от нормите - и моралните, и юридическите. Духовното неблагоприятие при добре осигурени в материално отношение деца настъпва и по силата на родителската грижа за тях.

Материалното благополучие в общия случай се дължи на значителните усилия от страна на онези, които го притежават. Родителите в семействата с високи доходи използват силите и времевите си ресурси, за да поддържат и дори увеличават своето благосъстояние. А това рязко намалява техните възможности за контакт и контрол върху децата. Да не говорим за това, че личността действа под знака на определени психични доминанти, които не позволяват на вниманието да се ангажира с неща извън тях. А това означава, че материално богатите родители много по-малко са склонни (дори когато имат време и сили) да се занимават с децата си, с техните проблеми, с плановете им, с начина, по който виждат света.

Посоченото до тук относно децата, които попадат в група „Г“ е достатъчно основание те да бъдат квалифицирани като рисков контингент. А това означава, че те също би трябвало да бъдат в ползрението на социалните работници. Децата от група "Г" са в по-висока степен податливи към някои от добре познатите т. нар. психопатологични реакции и по-конкретно - към еманципация, групиране, увлечения, сексуални отклонения.

Подведени от високото си самочувствие и увереност в материалната си осигуреност, те са подчертано по-склонни към еманципиране, т. е. към прекъсване на връзките със собственото семейство. По този начин те се лишават дори от минималния родителски контрол, упражняван върху тях.

Групирането по правило възниква на базата на асоциални подбуди. То се катализира от обстоятелства, свързани с някакво правонарушение - замислено или вече извършено. А влизането в режим на групово съществуване произвежда личностни трансформации. Те са неизбежни, тъй като в групите се установяват твърди правила, строга йерархия; насаждат се вредни за здравето и развитието привички.

Увлеченията (или т. нар. хоби-реакции) са "екстра", която могат да си позволят тъкмо децата от материално осигурените семейства. И в случая е все едно с какъв характер е хобито - хазарт, компютри или упражнения за манипулиране на телесните дадености. Все едно, защото всяко увлечение поглъща времето и отклонява от приоритетните задачи, които следва да се изпълняват през периода на детството и юношеството.

Психопатологичните реакции застрашават оптималното вписване в общия за всички хора свят, тъй като трасират пътя към дисхармонизация на личността. А тя придобива процесуален потенциал и закономерно отправя към деформация и личностна деградация.

Деца от група "Ж"

Децата, отглеждани в семейства, които са материално затруднени, но в които духовната атмосфера е оптимална, общо взето в по-малка степен са застрашени от дисхармонизация, респ. към деформация и деградация. Дори може да се случи точно обратното - нищетата да се превърне в мощен стимул за саморазвитие и просперитет. Подобен вариант на развитие обаче не е гарантиран. Той е и по-малко вероятен за деца (от група "Ж") които живеят в големи градове, където виждат модели ("образци") на различен от техния начин на съществуване. При тези условия нуждите на детето не се свеждат до храната и облеклото, а се разпростират в много други направления - към всичко, което виждат около себе си: от скъпите дрехи до собствен мобилен телефон и автомобил, до възможност за посещение на луксозни заведения и всякакви скъпи развлечения.

С повсеместното разпространение на телевизията измеренията на "сладкия живот" стават осезаеми и пожелавани от все повече деца и подрастващи. А с това и относителният дял на онези деца от бедни (в материално отношение) семейства, които въпреки нормалната духовна атмосфера за тяхното съществуване, се бунтуват срещу собственото (на семействата) си битие, значително нараства. А с това се разширява и периметърът, който следва да се покрие от системата за социално подпомагане (на децата).

Очевидно, децата от материално неблагоприятни семейства (но със здравословен духовен климат) са изправени на кръстопът пред своеобразен избор: или чрез собствените си усилия да си осигурят едно по-различно бъдеще, или да се опитат да получат желаните блага "тук и сега". Става дума действително за "своеобразен" избор. Обикновено поемането по единия от пътищата на кръстопътя (споменат по-горе) не е резултат от съзнателно взимане на решения. Процедурата на последното е твърде сложна и предполага значителен личностен (интелектуален)

ресурс. При децата предпочитанията най-често се извяват като реакция и те се насочват към примамливия (красив и по възможност лесен) вариант.

При децата значителна роля играе психопатологичната реакция имитация. Тя предполага сяпко следване на "лъскави образци", без да се държи сметка за тяхната истинска стойност, а още по-малко за последиците от тяхното следване. Децата не се тревожат и относно начина, по който е възможно да постигнат желаното - дори когато той е социално неприемлив, респ. когато се осъжда от техните родители.

За децата от материално неосигурени семейства е обичайно да отправят обвинения към своите родители, като ги считат виновни за незадоволителния живот, който водят. Ето защо началният бунт обикновено е насочен към тях.

Отказът представлява преустановяване на обичайни задължения, които до този момент са били изпълнявани като напълно естествени. Пример за този тип реакция е отказ да се посещава училище. Така детето става проблем не само за родителите, а и за училищната администрация. Самото дете води т. нар. безнадзорно съществуване, с всички възможни последици от това.

Не по-малко опасна е и психопатологичната реакция опозиция. Тя се изразява в предприемане на действия, които могат да наранят родителя. Обичайни действия при опозиция са кражбите и демонстративните опити за самоубийство. За децата, започнали "война" със семейството е характерно, че бързо сменят своето въоръжение. На мястото на отказа и опозицията се появяват по-тежки оръжия, от рода на вече споменатите по-горе психопатологични реакции - еманципация, групиране, увлечения.

Специално внимание заслужава реакцията групиране. Тя е характерна и за деца от група "Т", и за деца от група "Ж". В неформалната група децата от бедни семейства получават своеобразно удовлетворение. Там те са смесени с деца от богати семейства. Заедно с тях обитават неуютни места. Заедно предприемат противоправни действия, главно за да разполагат с необходимите пари. Заедно се отдават на удоволствията - алкохол, наркотици, безразборно сексуално общуване. И също пак заедно се маргинализират спрямо социалната общност и се запътват (без да си дават достатъчно сметка за това) към нарко-комуните или затвора.

Деца от група "З"

По твърде специфичен начин се оформя съдбата на децата, които живеят в условията на материална и духовна нищета. Обикновено те не се смесват с другите (вече коментирани) социално неблагополучни групи. Техният път води до тотална пауперизация, както и до причисляване до една специфична субкултура - субкултурата на бедността.

Тези две "станции" до които най-често достигат децата от група "З" фактически са разположени на едно и също място. Разликата се състои в следното: пауперизацията разкрива промените в персонален (преживелищен) план, а т.нар. субкултура на бедността има по-скоро поведенчески черти.

Пауперизацията не е просто материална бедност; тя е съчетание от материална бедност и психична опустошеност.

Може би психичното обедняване може да се опише чрез спецификата на тяхното преживяване, чрез характеризирани на неговите компоненти - перцептивно поле, проективен план, потребности, Аз-концепция, оборотен индивидуален опит.

Перцептивното поле при такива лица е строго избирателно. Те подборно прихващат и то на сигнално равнище, постъпващия информационен поток. В него те долавят само такива индикатори, които съответстват на техните намерения, на тяхното проективно поле. За тях е недостъпно панорамното виждане, обхващането на реалността в нейната цялост. Ето защо постъпващата информация не подхранва

размисли за произхода на нещата, както и относно тяхното прогнозируемо изменение.

Проективното поле е запълнено от конкретни цели. А най-често целта (към определен момент) е единствена. Тя се поражда (както бе отбелязано) от долавянето (при перцепцията) на сигнал, че може да се приеме нещо, свързано с непосредствено задоволяване на актуалната доминираща потребност. На тях им е чуждо дългосрочното планиране. Както се казва - живеят ден за ден. А по-точно е да се каже - от минута на минута. Непознати са им цели, несвързани с бита. За тях е непознато проектиране, свързано със собственото развитие и усъвършенстване.

Субкултурата на бедността включва не само определено съдържание, а и начина, по който то се натрупва, практикува и отстоява. Определени поведенчески модели при тази група лица (където се формират съответните деца) се усвояват и присвояват едва ли не (както се казва), още с поглъщането на майчиното мляко. На всяка крачка от своя жизнен път растящите и развиващите се индивиди се срещат със специфични модели на поведение, както и със съответстващите им нагласи. Същественото е, че те ги възприемат, присвояват, а по-нататък и защитават като собствени, като ценност. Така те стават пригодни да предадат (като социално наследство) всичко това на следващите поколения.

От посоченото следва, че субкултурата на бедността непрекъснато се възпроизвежда. При това нейните носители са неподатливи към автокорекции. Тези лица не се съпротивляват, когато създаденото от тях поколение започне да подражава на установените в мини-общността образци. Дори точно обратното. Те насърчават и подпомагат новите попълнения към следването на съответните практики, толерират тяхното усъвършенстване.

Анализираната субкултурна общност се изявява в специфични направления, които най-често попадат в сферата на инкриминираното поведение. Примерно, става дума за просията, кражбите, проституцията.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Всичко изтъкнато относно децата от група "3" доказва, че те по всички "канони" на социалната педагогика попадат в обсега на социалните работници. Наред с това става ясно, че подпомагането на този контингент е изключително трудно. За успешно социално подпомагане не е достатъчно наличието на хора, които оказват помощ. От решаващо значение е самите подпомагани да приемат помощта и да оказват съдействие.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Георгиева, Б. История и теория на социалната работа. С. 2003.
- [2] Держан, И. Технология на социалната работа с деца Б. 2001.
- [3] Димова, Д. Социална политика С. 1997.
- [4] Димова, Д., Б. Георгиева, Н. Янева Социална политика С. 2000.
- [5] Димова, Л. Професионални интереси С. 1988.
- [6] Иванов, И. Основи на педагогическата диагностика Ш. 1999.
- [7] Лазаров, М. Ценности и социални иновации. С. 1989.
- [8] Петрова, Н. Основи и методи на социалната работа. С., 2001.

- [9] Семов, М. Материални и морални стимули. С. 1984.
[10] Спасов, К. Кризата в професионалната квалификация на работната сила // Проблеми на труда, бр. 4, 1993.
[11] Стоянова, К. и др. Семейна социална политика. С. 1997.
[12] Тодорова, Е. Реалната помощ. В. 1999.

За контакти:

Гл. ас. д-р Зейнур Мустафа, Катедра „Социална и специална педагогика“, Шуменски университет „Еп. К. Преславски“ e-mail: zeynur_ch@abv.bg

Докладът е рецензиран.